

Jakov VUČIĆ

SPOMENICI STAROKRŠĆANSKE ARHITEKTONSKE
SKULPTURE IZ MUZEJA FRANJEVAČKOG SAMOSTANA
NA HUMCU

THE EARLY CHRISTIAN ARCHITECTURAL DECORATION FROM
THE MUSEUM OF THE FRANCISCAN MONASTERY AT HUMAC

UDK: 904: 72] (497.6 Humac) "653"

72.04: 904] (497.6 Humac) "653"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 9. 7. 2004.

Odobreno: 30. 11. 2004.

Jakov Vučić

HR, 20 352 VID

Vid 191

U Muzeju franjevačkog samostana na Humcu čuva se zanimljiva skupina starokršćanske arhitektonske skulpture. Spomenici potječu iz Vitine gdje je već koncem 19. stoljeća, prilikom arheološkog istraživanja, pronađen prozorski stupac srodan ovoj skupini spomenika. Spomenike su, što se vidi iz načina oblikovanja i odabira motiva kojima su ukrašeni, izradile naronitanske radionice. Motivom palme povijenih listova ovoj skupini bliski su i elementi prozorskih otvora jaderske radionice, dok taj motiv u salonitanskim radionicama u potpunosti izostaje. Spomenici iz Muzeja na Humcu datiraju se kao i ostali srodni proizvodi naronitanskih radionica u 6. stoljeće. Kako se u zaseoku Doci, iz kojega potječu navedeni spomenici, na udaljenosti oko 500 metara jedna od druge nalaze dvije starokršćanske crkve, nije moguće sa sigurnošću utvrditi kom objektu pripada koji dio spomenika.

Muzej franjevačkog samostana na Humcu, utemeljen 1884., najstarija je institucija te vrste u Bosni i Hercegovini. Muzejski je postav u više navrata mijenjan i uređivan.¹ Zbirka je danas uređena u podrumskim prostorima samostana. Uz mnogo zanimljiva materijala, od vremena prapovijesti pa do srednjega vijeka, u stalni postav zbirke uvršteno je i nekoliko spomenika starokršćanske arhitektonske plastike. Ti spomenici su, navodno, pronađeni u zaseoku Doci, u selu Vitini. Svi, osim jednoga, otkriveni su tijekom Drugoga svjetskog rata. Spomenike je, krčeći svoju zemlju kod položaja Šipkova glavica,

¹ Vidi kod NIKIĆ 1985

pronašao Vice Jurič.² Vađenje spomenika nadzirao je fra Jerko Boras koji ih je otkupio i potom prenio u zvonik župne crkve u Vitini. Spomenici su kasnije prebačeni u Muzej na Humcu.³ Jedan impost s istog nalazišta nedavno je od Slavka Juriča pok. Vice otkupio Tihomir Glavaš i prenio ga u Drinovce. U travnju mjesecu 2004. taj je spomenik prenesen na Humac i uvršten u zbirku. Tijekom istraživanja starokršćanske crkvice na istom položaju, Č. Truhelka je otkrio jedan prozorski stupac koji se danas čuva u Zemaljskom muzeju u Sarajevu.⁴

KATALOG SPOMENIKA

1. Impost (Sl. 3)

Materijal: ?

Dimenzije: baza imposta 13x20cm, gornja površina 22x52cm, visina 29 cm.

Ispupčenost reljefa na licu s prikazom palme do 0,6 cm, a na licu s križevima do 0,3 cm.

Opis: Impost je sačuvan gotovo u cijelosti. Zbog loše kvalitete kamena površina imposta znatno je oštećena. Na bočnim stranicama nema žljebova za uglavljivanje prozorskih kapaka. Uže, čelne strane imposta, ukrašene su u reljefu izvedenim prikazima. Na jednoj je prikazana palma koja s obje strane debla ima po sedam listova i na dnu grozd s po tri ploda. Plod je sačuvan samo na jednoj strani palme dok se s druge strane, na mjestu gdje bi trebao stajati plod, uočava oštećenje. Na drugoj strani imposta prikazani su u donjem dijelu jedan veći i iznad njega dva manja latinska križa. Ispod horizontalnih krakova većega križa nalazi se po jedan list vinove loze. Na površini listova vinove loze i na vrhu palme uočavaju se plitko urezane linije. Sudeći po ostacima plastične letvice na rubovima imposta, prikazi na objema ukrašenim stranama bili su uokvireni.

2. Impost (Sl. 4)

Materijal: vapnenac

Dimenzije: širina baze imposta 16 cm, sačuvana dužina 20,5 cm, širina gornje površine 31 cm, sačuvana dužina 51,5 cm, visina 27 cm. Širina žljebova za uglavljivanje kapaka na bočnim stranama 4,5 cm.

Ispupčenost reljefa 0,7 cm.

Opis: Sačuvano jedno lice gotovo u cijelosti, i tek mali dio drugoga. Na dobro sačuvanu licu u reljefu prikazana je lozica s lišćem i grozdovima. Prikaz je geometriziran. Lozica formira kružnicu promjera 14,5 cm unutar koje se nalaze list i dva grozda. Na tu kružnicu s gornje strane nastavlja se $\frac{3}{4}$ kružnice unutar koje su prikazana dva grozda. Kutovi su popunjeni listovima oblikom prilagođenim prostoru koji popunjavaju. Vitica

² Prilikom objave istraživanja obavljenih krajem 19. stoljeća autor je taj položaj nazvao selo Borasi, TRUHELKA 1893: 976. Prema tvrdnjama mještana, taj se položaj nikada nije nazivao tim imenom. O tome vidi VUČIĆ 2004, bilješka 23. Vlasnik parcele položaj na kojemu se nalaze ostaci crkvice naziva Šipkova glavica, dalje u tekstu upotrebljavat će se taj naziv.

³ Zahvaljujem fra Milanu Jukiću na pruženim informacijama.

⁴ Autor je objavio crtež spomenika, TRUHELKA 1893: 677, sl. 6. Fotografiju spomenika i dimenzije donosi BASLER 1972: 70. sl. 44.

loze je široka 1,4 cm, a posred nje uklesan je žlijeb širok 0,3 cm. Listovi i grozdovi dodatno su popunjeni linijama pomoću kojih je izražena njihova struktura. Na drugoj strani imposta vidljiva su dva plastična rebra. Prikazi na objema ukrašenim stranama nalaze se unutar plastično istaknuta okvira od kojega se na lošije očuvanoj strani uočavaju tek manji tragovi.

3. Ulomak imposta (Sl. 5)

Materijal: vapnenac

Dimenzije: širina baze imposta 16,5 cm, sačuvana dužina baze imposta 13 cm, širina gornje površine 30 cm, sačuvana dužina gornje površine 42 cm, visina 26 cm.

Ispupčenost reljefa 0,7 cm.

Opis: Sačuvano samo jedno lice imposta. Na bočnim stranama uočljivi tragovi žljebova za uglavljivanje kapaka. Na sačuvanome licu u plitku reljefu je izveden prikaz palme s 19 listova (na jednoj strani 9, a na drugoj 10). Deblo palme po cijeloj je površini ukrašeno trima vertikalnim nizovima dvostrukih kružnica. Na listovima palme plitkim ugriženim linijama izražena je njihova struktura, osim na dvama gornjim desnim listovima koji su poput debla ukrašeni nizovima dvostrukih kružnica. Prikaz se nalazi unutar okvira koji se na vrhu i na dnu prilagođava formi palme. Bočne letvice okvira dodatno su ukrašene plitko ugriženom linijom.

4. Ulomak imposta (Sl. 6. a. b.)

Materijal: miljevina

Dimenzije: sačuvana širina gornje površine 11,5 cm, sačuvana dužina gornje površine 26 cm, sačuvana visina 25 cm.

Ispupčenost reljefa 0,6 cm.

Opis: Sačuvana je otprilike četvrtina imposta. U cijelosti nedostaje jedno ukrašeno lice, a od drugoga je sačuvana tek desna polovica. Na vrhu bočne površine nalazi se reljefna istaka širine 5 cm, visine 1,3 cm, po sredini koje se nalazi žlijeb širine 0,7 cm. Na sačuvanoj je polovici ukrašenoga lica u reljefu izveden prikaz kristograma i cvjetnih latica upisanih u bogato profiliranu kružnicu. S vanjske strane kružnicu prati duguljast list. Ispod kružnice i lista prikazana je ptica od koje su sačuvani rep i noga, a ispod nje opet list. Struktura listova izražena je ugriženim linijama. S desne strane prikaza uočavaju se ostaci letvice okvira.

5. Ulomak imposta (Sl. 6. c.)

Materijal: miljevina

Dimenzije: širina gornje površine 26 cm, sačuvana dužina gornje površine 23 cm, sačuvana visina 12 cm.

Ispupčenost reljefa 0,3 cm.

Sačuvana gornja polovica jednoga lica imposta. Nedostaju donja polovica i dvije trećine dužine imposta. Na vrhu bočnih površina nalazi se reljefni istak širine 5 cm, visok 1,6 cm, po sredini koga se nalazi žlijeb širine 0,5 cm. Na sačuvanoj gornjoj polovici lica, u tehnici plitkoga reljefa, prikazan je jelen izdužena tijela, kratka vrata i kvadratične glave na kojoj se nalazi rogovlje i uho prikazano u obliku trokutića. Noge jelena nisu sačuvane. Iznad jelena, blago je istaknuto čelo imposta ukrašeno kontinuiranom, plitko uklesanom, cikcak-crtom. S gornje i s desne strane prikaza uočavaju se tragovi letvice okvira.

6. Prozorski stupac (Sl. 1. a, 7. a. b. c.)

Materijal: miljevina

Dimenzije: 57x14,5x19cm. Visina baza polustupova 9 cm, visina kapitela polustupova 15 cm, širina polustupova 9 cm, ispupčenost polustupova 2 cm.

Ispupčenost reljefa 0,23 cm.

Opis: Stupac je sačuvan u cijelosti. Površine stupca su zbog mekoće materijala prilično izlizane. Kapiteli polustupova su oštećeni, dijelom i namjerno. Stupac ima oblik kvadratična bloka. Na dvjema užim stranama ukrašen je polustupovima koji počivaju na kvadratičnim bazama i završavaju trapezoidnim kapitelima. Na jednom kapitelu, u tehnici plitkoga reljefa, unutar okvira prikazane su dvije maslinove grančice, svaka grančica ima po osam bademastih listova. Na drugom kapitelu unutar okvira isklesan je latinski križ proširenih krajeva. Bočne letvice okvira tog kapitela dodatno su ukrašene uklesanom linijom tako da se profilacija doima bogatijom. Na bočnoj strani stupca, u visini kapitelne zone, uklesan je kvadratičan utor. Dimenzije utora su 6,5x4cm, dubina 2,8 cm.

7. Ulomak prozorskoga stupca (Sl. 1. c, 7. d. e.)

Materijal: miljevina

Dimenzije: 13,5x21 cm, sačuvana visina 43 cm. Visine baza polustupova 13 cm, širina polustupova 7 cm, ispupčenost polustupova do 3,5 cm.

Opis: Nedostaje kapitelna zona stupca. Većina je oštih rubova stupca zbog mekoće materijala otučena. Stupac ima oblik kvadratična bloka. Na dvjema užim stranama ukrašen je polustupovima koji počivaju na kvadratičnim bazama. Na bočnoj strani, u visini baze stupca, uklesan je žlijeb. Kanal, dimenzija 9x4cm, dubok 3,5 cm, završava kvadratnim udubljenjem dimenzija 5x5cm, dubine 3 cm. Na bočnoj strani sačuvana je urezana horizontalna i vertikalna pomoćna linija, koje su tijekom izradbe služile za označavanje visine baze polustupa i ispupčenosti polustupa.

8. Ulomak prozorskoga stupca (Sl. 1.b, 7. f.)

Materijal: miljevina

Dimenzije: debljina 23,5 cm, sačuvana širina 11 cm, sačuvana visina 33 cm. Visina profilirane baze polustupova 15 cm, širina polustupova 7,3 cm, ispupčenost polustupova 3,5 cm.

Opis: Sačuvana je donja polovica stupca. Na jednoj užoj strani potpuno je uništena baza polustupa dok je na drugoj otučen polustup. U cijelosti je uništena i jedna bočna stranica. Stupac ima oblik kvadratična bloka. Na dvjema užim stranama ukrašen je polustupovima koji počivaju na bogato profiliranim bazama. Na sačuvanoj bočnoj strani uočava se jedna vertikalna i tri horizontalne plitko urezane linije. Linije su tijekom izradbe služile za označavanje ispupčenosti polustupa i položaja profilacija baze polustupa tijekom izradbe.

9. Ulomak prozorskoga stupca (Sl. 8. a. b.)

Materijal: miljevina

Dimenzije: sačuvana širina 5,8 cm, sačuvana debljina 15,5 cm, sačuvana visina 14,4 cm.

Ispupčenost reljefa 0,35 cm.

Opis: Sačuvan tek manji ulomak, dio kapitela i dio bočne stranice stupca. Stupac je imao oblik kvadratična bloka, ukrašena na dvjema užim stranama polustupovima. Kapitel je, sudeći prema lijevoj sačuvanoj polovici, bio ukrašen nizom vertikalnih izduženih oštih listova. Na sačuvanu dijelu bočne strane stupca vidljiva je horizontalna, plitko urezana linija kojom je, tijekom izradbe, označen položaj abaka nad kapitelom. Ispod horizontalne linije, vjerojatno kao naknadna intervencija, urezane su dvije neravne crte koje bi trebale predstavljati križ.

10. Ulomak prozorskoga stupca (Sl. 1. d, 8. c.)

Materijal: miljevina

Dimenzije: širina 11 cm, sačuvana debljina 11 cm, sačuvana visina 18 cm. Širina polustupa 6,5 cm, ispupčenost polustupa 3,5 cm.

Opis: Sačuvan je srednji dio stupca i jedno lice ukrašeno polustupom. Stupac je imao oblik kvadratična bloka s dvjema užim stranama ukrašen polustupovima. Na polustupu se uočavaju plitko urezane pravilne kružnice kakvih ima i na impostu pod brojem 3.

Pet spomenika opisanih u katalogu spada u skupinu prozorskih stupaca ukrašenih s objema užim stranama plitkim polustupovima koji počivaju na jednostavnoj ili, pak, složenoj bazi i završavaju kapitelima. Među te spomenike svakako treba uvrstiti i stupac koji je pronađen u Docima tijekom istraživanja crkvice na položaju Šipkova glavica.⁵ Polustupovi na svim stupcima izgledaju nedorađeno. Zbog zaravnjena čelnog dijela u presjeku nemaju pravilno zakrivljen oblik već više podsjećaju na trapez (Sl. 1). Volumen obaju polustupova zajedno ne prelazi jednu trećinu volumena stupca. Zahvaljujući tragovima koji su se sačuvali na spomenicima, moguće je opisati postupak izradbe. Najprije je dljetom s krupnim zupcima izrađivan kvadratičan izdužen kameni blok. Potom su dljetom sitnijih zubaca izravnane sve stranice bloka. Na uređenu kvadratičnome bloku ravnalom i nekim oštrim alatom urezane su linije kojima su označene visine baza polustupova, profilacije baza, ispupčenost i širina polustupova i položaj kapitela nad polustupovima. Kako bi polustupovi s bazama i kapitelima s objiju suprotnih strana stupca imali iste dimenzije, na bočnim neukrašenim stranama urezivane su horizontalne pomoćne linije. Vodeći se urezanim linijama klesar je zubatim dljetom, kakvo je koristio i za ravnjanje bloka u drugoj fazi izradbe, uobličivao polustupove, baze i kapitеле. Na kraju je slijedilo ukrašavanje kapitela koji su obrađeni kvalitetnije od ostalih površina stupca i na njima se obično ne vide tragovi dljeteta.

Ulomci pet prozorskih stupaca pronađenih u Naroni pokazuju iste karakteristike izradbe.⁶ Kod njih je finalna obradba izvedena zubatim dljetom,

⁵ Vidi bilješku 4.

⁶ Odavno je poznat prozorski stupac pronađen na Popričici, ABRAMIĆ 1957; NIKOLAJEVIĆ 1974: 132, 133, sl. 1, 2; CAMBI 1980: 145, 146, 147, sl. 29; U novije

na bočnim stranama, također, vidljive su pomoćne linije, no polustupovi su kod nekih spomenika nešto brižljivije izrađeni i imaju pravilniji kružni presjek (Sl. 2). Za razliku od Salone, u kojoj je manje od trećine prozorskih stupaca ukrašeno polustupovima, a većina pronađenih pripada jednostavnijim kvadratičnim stupcima,⁷ u Naroni do sada nije pronađen kvadratičan prozorski stupac. Zbog slabije istraženosti Narone ne možemo odbaciti mogućnost da će se u budućnosti pronaći i takvih spomenika, no to, ipak, neće bitnije promijeniti sliku o orijentiranosti naronitanskih radionica na izradbu stupca ukrašena polustupovima.

Stupcima iz Muzeja franjevačkog samostana na Humcu bliski su i stupci pronađeni u Cimu, Lepenici, Dabravini, Baćini i Grabovcu kod Omiša.⁸ U tu skupinu može se uvrstiti i stupac iz bazilike u Mokrom.⁹ On se donekle razlikuje od ranije navedenih stupaca. Kod njega su polustupovi flankirani dvjema kasetiranim letvicama, a kapitel ima neobičnu kvadratnu formu. S tim stupcem može se usporediti ulomak ugrađen u zid kuće Mile Rogulja u Podaci.¹⁰

Stupac pronađen na Majsanu, na jednoj strani ukrašen polustupom, a na drugoj u reljefu izrađenim latinskim križem, zanimljiv je spoj stupca kvadratne forme i stupca ukrašena polustupovima.¹¹ Budući da polustup ne počiva na bazi niti završava kapitelom, taj stupac poprilično odudara od prije navedenih.

U blizini Narone pronađeni su i prozorski stupci kvadratične forme.¹² Zbog malog broja i raznorodnih karakteristika ne može se reći da su to tipični proizvodi naronitanskih radionica.

Uz već navedene razlike u proporcijama prozorskih stupaca¹³ i način ukrašavanja kapitela na stupcima proizvedenima u naronitanskim radionicama, pokazuje znatne razlike u odnosu na kapitele kojima su ukrašeni stupci jaderskih i salonitanskih radionica. Kapiteli na polustupovima prozorskih stupaca jaderskih radionica redovito su ukrašeni dvama

vrijeme broj poznatih spomenika te vrste znatno je povećan, BUŠKARIOL 1989: 152; MARIN 2002: 37, sl. 41; VUČIĆ 2003: 199, sl. 1a, 1b, 2, 3.

⁷ Usporedi, SALONA I, t. 8-13.

⁸ Vidi ANĐELIĆ 1976: t. 8, sl. 1, 2, 3; SKARIĆ 1932: t. 13, sl. 1, 2; RADIMSKY 1892: 385, sl. 24a, 24 b, SERGEJEVSKI 1956: 30, kat. br. 45, t. 15, sl. 5, 6; CHEVALIER 1995a: 60, sl. 7; CAMBI 1989: s. 31.

⁹ SERGEJEVSKI 1961: t. 3, sl. 1.

¹⁰ VEŽIĆ 1999: sl. 1,2.

¹¹ FISKOVIĆ 1983: s. 8, 9.

¹² BASLER 1950: 55, sl. 11; FISKOVIĆ 1983: sl. 10, 12; MARIJANOVIĆ 1990: 121, sl. 10.

¹³ VUČIĆ 2003a.

bademastim konkavnim listovima između kojih je prostor ispunjen različitim prikazima.¹⁴ Na salonitanskome prostoru su ukrašeni dvama načinima, realistično prikazanim ili, pak, u potpunosti stiliziranim akantovim listovima.¹⁵ Kapiteli na stupcima naronitanske produkcije pokazuju znatnu raznolikost u izboru oblika i načinu ukrašavanja. Oni variraju od kvadratne forme, trapezoidne s ravnim ili s konkavnim bočnim stranicama, pa do klasičnijih oblika ukrašenih stiliziranim ili, pak, realističnijim prikazima listova.¹⁶ Posebno su zanimljivi kapiteli na stupcu kat. 6 (Sl. 7. a. c.) i na stupcu koji je otkrio Ć. Truhelka.¹⁷ Oni ne samo formom već i načinom na koji su ukrašeni kopiraju izgled imposta tipičnih za naronitanske radionice, posebno drugu grupu te vrste spomenika.¹⁸ Isto se može reći i za kapitule na stupcu s Popričice¹⁹ s tom razlikom da se ovi ugledaju na prvu grupu imposta naronitanskih radionica.²⁰ Toj raznolikosti možda je razlog izradba stupaca na licu mjesta, pri čemu se ispunjavao zahtjev naručitelja. Tome u prilog govori i uporaba lokalnoga kamena na pojedinim nalazištima.²¹

Ostalih pet spomenika su, bilo u cijelosti ili tek dijelom sačuvani, imposti prozorskih otvora. Uže strane imposta ukrašene su motivima izrađenima u tehnici plitka reljefa. Po načinu izradbe, prije svega uokvirivanju prikaza, imposti su proizvodi naronitanskih radionica.²² Finalna obradba svih površina imposta, osim lica, izvedena je zubatim dlijetom. S obzirom na materijal od kojega su izrađeni i na neke elemente izradbe, možemo ih podijeliti u tri skupine.

Prvu skupinu bi činio impost kat. 1 (Sl. 3). On, materijalom od kojega je izrađen, te dimenzijama i načinom na koji je ukrašen, odudara od ostalih imposta. Tragovi urezivanja na vrhu palme i na listovima vinove loze ispod križa svjedoče da su izvorno svi u reljefu izrađeni prikazi bili dodatno ukrašeni urezivanjem. Na žalost, zbog loša stanja površine imposta, to se do danas nije sačuvalo. Listovi palme, koji izlaze s obiju strana debla, odvojeni su jedan od drugoga tek duboko uklesanim žlijebom, tako da gornji rub jednoga lista

¹⁴ VEŽIĆ 1990: 248, 249.

¹⁵ Usporedi, SALONA I, t. 8; JELIČIĆ 1994: 106, kat 85, 133 sl. 85; BELAMARIĆ i drugi 1994, slike na stranici 19, 24 i 93.

¹⁶ Vidi bilješke, 6, 8 i 9.

¹⁷ Vidi bilješku 4.

¹⁸ O karakteristikama imposta naronitanskih radionica vidi VUČIĆ 2003a.

¹⁹ ABRAMIĆ 1957; NIKOLAJEVIĆ 1974: 132, 133, sl. 1, 2; CAMBI 1980: 145, 146, 147, sl. 29.

²⁰ VUČIĆ 2003a.

²¹ Spomenici iz Narone načinjeni su od vapnenca, dok se u unutrašnjosti češće koristi miljevina.

²² VUČIĆ 2003a.

formira krivulju donjega ruba drugoga (Sl. 1. a.). Majstor nije posvetio puno pažnje oblikovanju svakoga lista posebno, već ih niže jedan iznad drugoga umnožavajući krivuljaste žljebove. Nešto jasnije od listova na dnu su izdvojeni plodovi kojih je, kako se čini, na svakoj strani bilo po tri. Sa suprotne strane prikazani su veći križ na dnu i dva manja iznad njega (Sl. 1. b.). Križevi su raspoređeni tako da optimalno popunjavaju trapezoidnu plohu na kojoj su isklesani. Među impostima naronitanskih radionica motivom križa izrađenim u tehnici plitkoga reljefa ukrašen je impost iz Žitomislića.²³

Drugu grupu čine imposti kat. 2 i 3. Načinjeni su od vapnenca pa im je površina znatno bolje sačuvana nego kod prethodnoga. Impostu kat. 2 jedno lice je sačuvano gotovo u potpunosti dok su se od drugoga sačuvali neznatni ostaci (Sl. 4.). Impostu kat. 3 sačuvano je samo jedno lice (Sl. 5.). Na sačuvanim licima obaju imposta izražen je *horror vacui*.

Kod prikaza palme na impostu kat. 3, za razliku od prikaza palme na impostu kat. 1, oblik svakoga pojedinog lista nije određen formom susjednih mu listova. Ovdje je svaki list tretiran zasebno. Deblo je deblje od onoga na palmi imposta kat. 1, listovi su kraći i zbog slabe zakrivljenosti izgledaju dosta neprirodno. Zanimljiva je pojava ukrašavanja debla i dijela listova kružnicama s točkom u sredini koje su vjerojatno izvedene nekom vrstom svrdla (Sl. 5. a.). Dok se na deblu kružnice nižu u trima vertikalnim nizovima i možda dočaravaju strukturu debla, njihova se pojava na pojedinim listovima može tumačiti samo kao proizvoljna intervencija majstora. Ukrašavanje koncentričnim kružnicama svojstveno je kasnoantičkom razdoblju. Iako te kružnice najvjerojatnije imaju čisto dekorativnu funkciju, moguće je da predstavljaju i solarne simbole, niz sunčevih diskova ili, pak, umnoženu likovnu metaforu očiju.²⁴ Ovo drugo dolazi u obzir tim više što su na taj način izrađene oči nekih životinja na skulpturama starokršćanskih naronitanskih radionica.²⁵ Ako usporedimo palmu prikazanu na impostu uzidanome u Erešovu kulu,²⁶ impostu kat. 1, kat. 3 i na dvama impostima iz Prijedela kod Foče,²⁷ uočavamo kako se od prvoga prema posljednjem spomenutome povećava broj listova koji izlaze iz debla, a listovi ujedno postaju sve krući i stiliziraniji, da bi na kraju, kod imposta iz Prijedela, prikaz više nalikovao na list palme negoli na stablo.

²³ ANĐELIĆ 1980: sl. 6, ANĐELIĆ 1978: t. 13 sl. 1a.

²⁴ MIGOTTI 1995: 286.

²⁵ Usporedi: ŠILJEG 2003: sl. 10; ANĐELIĆ 1976: t. 9 sl. 1a, 2, 3; BULIĆ 1906: t. 5 sl. 1.

²⁶ Taj jako zanimljiv spomenik u više navrata je objavljivan, NIKOLAJEVIĆ 1974: 135, 136, s. 4; CAMBI 1976: 246; CAMBI 1980: 145, s. 28; MARIN – MAYER – PACI – RODA 1999: 66, sl. 16 i 17; MARIN 2002: 36, 37, sl. 40; VUČIĆ 2003: 199, 200; VUČIĆ 2003a.

²⁷ Usporedi NIKOLAJEVIĆ 1975: sl. 8, 10.

Ipak, nije vjerojatno da je ovdje riječ o razvoju motiva u nekom vremenskom slijedu. Prije će biti da je povećanje broja listova na impostima kat. 1 i kat. 3 uvjetovano dimenzijama samih imposta i zahtjevima naručitelja. Znatno kvalitetnija izradba, koja se očituje u preciznu urezivanju crtica na listovima palme imposta u Erešovoj kuli, kada se uspoređi s dosta nepreciznim i nepravilnim urezima crtica na listovima palme imposta kat. 3, ukazuje na znatno veću kvalitetu izradbe imposta rađenih za biskupsko središte. Kod imposta iz Prijedela, pak, ne može se govoriti o slabijoj kvaliteti izradbe, ovdje je prije riječ o drugoj radionici.

Prikaz vinove lozice s grozdovima i lišćem, osim na impostu kat. 2, srećemo i na jednom od imposta iz Lepenice.²⁸ Iako su motivima jako bliski, impost iz Lepenice znatno je manje geometriziran i stiliziran. Na isti način na koji je prikazana vinova lozica, dakle kao vrpca posred koje je uparan žlijeb, izrađene su i akantove vitice na impostu iz Erešove kule²⁹ i jednom od imposta iz Lepenice.³⁰ Impost iz Erešove kule i impost kat. 2 pokazuju još neke zanimljive podudarnosti kao što su gotovo ista širina lozice i akantove vitice i ista širina žljebova uparanih posred njih. Na drugome, lošije sačuvanu licu imposta kat. 2, vidljive su dvije plastične vrpce koje podsjećaju na noge životinje (Sl. 4. b.). Slično su izrađene noge jelena na jednom od imposta iz Lepenice.³¹

Ulomci kat. 4 i 5, koji mogu biti dijelovi istoga imposta, čine treću grupu. Osim materijala iz kojega su izrađeni, te zoomornih motiva, koji su prisutni na obama ulomcima, njih povezuje i letvica ukrašena horizontalnim uklesanim žlijebom, koja se uzdiže na vrhu bočnih stranica.

Na gornjoj polovici lica imposta kat. 4 (Sl. 6. a.) prikazan je kristogram unutar bogato profilirane kružnice. Prostori među hastama kristograma popunjeni su stiliziranim cvjetnim laticama. Sličan motiv, samo izveden uklesavanjem, a ne u tehnici plitkoga reljefa, nalazimo na impostu uzidanu u kamin gostionice Suton u Naroni.³² Oni se razlikuju i u tome što kod imposta iz Narone latice popunjavaju prostor između hasta križa, a ne kristograma. Uz vanjski obod kružnice imposta kat. 4 isklesan je tanak list koji oblikom prati krivulju kružnice, a svrha mu je bila popunjavanje prazne površine. U donjem dijelu sačuvani su rep i noge ptice, te jedan list. Među elementima prozorskih otvora naronitanskih radionica prikaz ptice susrećemo na impostima iz Cima³³ i Lepenice.³⁴ Na

²⁸ Uspoređi SKARIĆ 1932: t. 12.

²⁹ Vidi bilj. 26.

³⁰ Uspoređi SKARIĆ 1932: t. 12.

³¹ ISTO.

³² Uspoređi VUČIĆ 2003: 200, sl. 5; VUČIĆ 2003a: sl. 1.

³³ ANĐELIĆ 1976: t. 9, sl. 1a, 1b; ANĐELIĆ 1980: 261, sl. 4a, 4b.

³⁴ Uspoređi SKARIĆ 1932: t. 12.

impostu s nedaleka Lopuda prikazane su dvije antitetično postavljene ptice, uokolo grčkog križa upisana u dvostruku kružnicu.³⁵ Taj impost stilom odudara od proizvoda naronitanskih radionica i vjerojatno je import.

Kod zoomorfnih prikaza na impostima naronitanskih radionica do sada nije primijećen slučaj antitetična postavljanja životinja. Dapače, svi otkriveni primjerci pokazuju tendenciju slobodnijeg postavljanja životinjskih likova na površine, bez pretjerana robovanja simetriji. Kod prikaza biljnih motiva, situacija je obrnuta. Simetrija je ponekad tako izražena da, podijelimo li prikaz vertikalno po sredini, jedna strana izgleda gotovo kao zrcalni odraz druge.

Na ulomku kat. 5, u gornjem sačuvanu dijelu lica, u plitku reljefu prikazan je jelen. Zbog dosta plitka reljefa prikaz je slabo vidljiv, jedino je krivulja leđa životinje dodatno pojačana dubljom sjenom koju stvara nešto jača, dijelom urezana linija (Sl. 6. c.). Svojom dužinom jelen popunjava cijelu širinu lica imposta. Njegovo rogovlje prolazi kroz gornju letvicu okvira i u jednom dijelu je prekida. Kod ostalih imposta naronitanskih radionica prikaz nikada ne prelazi preko okvirne letvice. Možda je tome uzrok nespretno planiranje prikaza pri čemu je jelen postavljen previsoko, te nije ostalo mjesta za rogove. U prilog tome govore i neobično male dimenzije rogovlja u odnosu na veličinu jelena. Na čelu imposta uklesan je cikcak-motiv kakav srećemo i na ostalim impostima naronitanskih radionica kao u Cimu, Mokrom i na Sutvari.³⁶ Sličnim motivom ukrašen je stupac otkriven prilikom arheoloških istraživanja na Šipkovoju glavici³⁷ i stupac iz Bačine.³⁸ Na jednom od imposta iz Lepenice prikazan je jelen pognute glave kako pije iz kantharosa.³⁹ Taj motiv autor vezuje uz tekst Psalam 42, 1.⁴⁰ Na žalost, nije se sačuvala glava jelena. Vjerojatno se ispod prikaza jelena na impostu kat. 5, također, nalazio kantharos. Na impostu iz Lepenice jelen je položen dijagonalno i na leđima mu se nalazi ptica. On se kompozicijski razlikuje od ulomka kat. 5, na kojemu je jelen položen horizontalno. Kompozicijski, ulomku kat. 5 blizak je impost ukrašen prikazom jaganjca sa sedam rogova iznad križa, pronađen u nedaleku Klobuku⁴¹ koji, zbog dosta rustične izradbe i ukrašavanja samo jednoga lica, odudara od proizvoda tipičnih za naronitanske radionice.⁴²

³⁵ FISKOVIĆ 1980: 241, sl. 37.

³⁶ ANĐELIĆ 1976: t. 9 sl. 1a; SERGEJEVSKI 1961: 220, sl. 7; FISKOVIĆ 1965: t. 36, sl. 2, 3.

³⁷ Vidi bilj. 4.

³⁸ CHEVALIER 1995a: 60, sl. 7.

³⁹ SKARIĆ 1932: 18, t. 12.

⁴⁰ SKARIĆ 1932: 18.

⁴¹ SERGEJEVSKI 1954: 196, kat. 25, t. 2, sl. 12, t. 9, sl. 1, 2; Prikaz se odnosi na janje sa sedam rogova, Otkrivenje 5, 6. Usmena informacija B. Migotti.

⁴² VUČIĆ 2003a.

Kako se vidi iz prethodnoga teksta, starokršćanski spomenici arhitektonske skulpture iz Muzeja franjevačkog samostana na Humcu proizvodi su naronitanskih radionica. Proizvodi tih radionica datirani su u 6. st.⁴³ U isto razdoblje datirana je i crkvice za koju se navedeni spomenici vezuju.⁴⁴ Impost iz Erešove kule, koji je za sada najbliža paralela impostima kat. 1 i kat. 3, zbog motiva palme kojim je ukrašen, datiran je u 6. pa čak i 7. st.⁴⁵ Sličan motiv palme s dolje povijenim listovima nalazimo na stupcima prozorskih otvora u Zadru. Oni su datirani u 5. ili početak 6. st.⁴⁶ Zanimljivo je da se taj motiv javlja na elementima prozorskih otvora jaderskoga i naronitanskog područja, dok je na salonitanskom prostoru u potpunosti izostao.⁴⁷ Motiv palme povijenih listova Jader je, kako pretpostavlja B. Migotti, usvojio preko Ravene i Akvileje.⁴⁸ Iako naronitanske i jaderske radionice prikazuju isti motiv, razlike u položaju na kojem taj motiv izrađuju,⁴⁹ i općenite razlike u načinu ukrašavanja elemenata prozorskih otvora ukazuju da ta dva središta nisu imali izravnijih umjetničkih dodira niti je jedno od središta značajnije utjecalo na drugo. Prije će biti da je dio vanjskih utjecaja u Naronu i Jader dolazio iz istih središta, a dvije su sredine taj utjecaj prihvaćale svaka na sebi svojstven način.

Selo Vitina smjestilo se uz istočni rub sjevernoga dijela Ljubuškog polja. Brda Utvica i Zelengora dijele selo na Donju Vitinu, koja se smjestila uz jugozapadnu padinu spomenutih brda i Gornju Vitinu, smještenu u brežuljkastoj dolini na njihovoj jugoistočnoj strani. Zaselak Doci smjestio se u sjevernom dijelu Gornje Vitine. Kroz Vitinu je u antičko vrijeme prolazila važna komunikacija koja je spajala Naronu i Salonu.⁵⁰ Tri starokršćanske crkve otkrivene na dosta uskome prostoru svjedoče o životu većeg broja ljudi na tom području i u kasnoj antici.⁵¹ Osim dviju starokršćanskih crkvi, u zaselku je pronađen i nadgrobni spomenik veterana M. Antonija Maksima.⁵²

Prema predaji, svi u katalogu navedeni spomenici pronađeni su na položaju Šipkova glavica, gdje je ranije Ć. Truhelka istražio starokršćansku

⁴³ VUČIĆ 2003a.

⁴⁴ CAMBI 1985: 46; CHEVALIER 1995: 410, 411.

⁴⁵ NIKOLAJEVIĆ 1974: 131, 135; MARIN 2002: 37.

⁴⁶ VEŽIĆ 1990: 250.

⁴⁷ Pojava tog motiva na zadarskom prostoru jedna je od bitnih razlika između salonitanskih i jaderskih skulptorskih radionica, MIGOTTI 1991: 293, 302.

⁴⁸ MIGOTTI 1991: 293, 302; MIGOTTI 1992: 175.

⁴⁹ U naronitanskim radionicama arhitektonske skulpture pojava tog motiva za sada je ograničena na imposte, dok se u Jaderu on isključivo smješta na kapitele prozorskih stupaca.

⁵⁰ BOJANOVSKI 1977: 105, 106, 107, 137.

⁵¹ SERGEJEVSKI 1959: 168-171; SERGEJEVSKI 1954; TRUHELKA 1893: 676, 677.

⁵² PAŠKVALIN 1961; SKARIĆ 1923: 83, 84.

crkvicu i tom prilikom pronašao jedan prozorski stupac.⁵³ Osvrnemo li se na količinu spomenika, postaje problematičan njihov smještaj u objektu tako malih dimenzija. Moguća su dva rješenja te zagonetke. Prvo bi bilo da je istražena crkvice tek jedan od aneksa neke veće crkve. Tome u prilog govore zidovi otkriveni prilikom istraživanja, vidljivi i danas u suhozidima u blizini crkvice, te neobičan smještaj ulaznih vrata na sjevernome zidu u blizini ramena apside.⁵⁴ Na starokršćanskim crkvama naronitanskoga prostora nalazimo ulazna vrata smještena u sjevernome zidu, no ona se nikada ne nalaze tako blizu začelnom zidu, a često ih prati i još jedan ulaz na pročelju.⁵⁵ Drugo moguće rješenje bilo bi da dio spomenika potječe iz veće crkve koju je istražio D. Sergejevski.⁵⁶ Možda je crkva u jednom trenutku bila napuštena pa su vrijedni dijelovi arhitektonske skulpture deponirani u obližnju malu crkvicu. Neki su spomenici mogli biti pronađeni u većoj crkvi i tijekom Drugoga svjetskog rata, te krivo prikazani kao nalazi sa Šipkove glavice. To je moguće s obzirom na tvrdnju Sergejevskog da je već prije iskopavanja crkve iz nje bio izbačen kamen, a podnožje oltara pronađeno je izvan crkve.⁵⁷

Imposti i stupci iz Muzeja na Humcu znatno povećavaju broj poznatih spomenika te vrste i obogaćuju spoznaje o repertoaru dekorativnih motiva naronitanskih radionica arhitektonske skulpture. Iako su zidovi istraženih crkava najčešće sačuvani tek nešto iznad visine temeljne stope, brojni nalazi elemenata prozorskih otvora potvrđuju da su zidne plohe, kod velikog broja crkava naronitanskog područja, bile rastvorene višedijelnim prozorima. Prozorski stupac ukrašen na dvjema užim stranama polustupovima koji počivaju na bazi i završavaju kapitelima i bogato ukrašen impost iznad njega, glavna su obilježja naronitanskih višedijelnih prozora. Stupci ukrašeni na objema užim stranama polustupovima tipični su za crkve građene tijekom petoga stoljeća na prostoru Grčke i na obalama Male Azije.⁵⁸ Za sada je najvjerojatnije da su spomenici iz Muzeja na Humcu, kao i cijela skupina njima srodnih spomenika, nastali tijekom 6. stoljeća. Datiranje pojedinih spomenika prozorskih elemenata naronitanskih radionica u 7. stoljeće⁵⁹ ne čini se opravdanim zbog pojave ostava novca iz tog

⁵³ Vidi bilj. 2.

⁵⁴ Truhelka pretpostavlja da je ta građevina prizidana uz veći kompleks zgrada, TRUHELKA 1931: 105. Sličnog je tlocrta aneksa crkve na istočnome dijelu nalazišta Polače na Mljetu, FISKOVIĆ 1998: sl. 3.

⁵⁵ Takav smještaj ulaznih vrata otkriven je na crkvi u Ublima na Lastovu, MARCONI 1936: t. 1. i na maloj crkvici na otočiću Gubavcu, FISKOVIĆ 1971: 152, sl. 3.

⁵⁶ SERGEJEVSKI 1959: 168-171.

⁵⁷ SERGEJEVSKI 1959: 169.

⁵⁸ KRAUTHEIMER 1986: 99.

⁵⁹ MARIN 2002: 37.

vremena na naronitanskom području.⁶⁰ Elementi prozorskih otvora iz Muzeja na Humcu pripadaju drugoj grupi arhitektonske skulpture naronitanskih radionica.⁶¹ Pribrojimo li te spomenike prije objavljenima, kao dominantni motivi naronitanskih radionica nameću se prikazi palme, životinja, vinove loze, akantovih vitica i rozeta, prikaz maslinove grančice i prikaz kantharosa. Svojom brojnošću ti spomenici upućuju na relativno gustu naseljenost i ekonomsku stabilnost zajednica koje su živjele na prostoru naronitanskog agera u 6. stoljeću.

⁶⁰ MAROVIĆ 1988; ANĐELIĆ 1986; MIRNIK 1982; BULIĆ 1902.

⁶¹ VUČIĆ 2003a.

KRATICE

Acta CIAC	Acta Congressus internationalis archaeologiae christianae
BASD	Bulletino di archeologia e storia Dalmata
Godišnjak ANUBiH	Godišnjak. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja
Izdanje HAD-a	Izdanje Hrvatskog arheološkog društva
Mat. SADJ	Materijali Saveza arheoloških društava Jugoslavije
RFFZd	Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru
SHP	Starohrvatska prosvjeta
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku
VMZ	Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu
ZFF U Beogradu	Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu
ZRVI	Zbornik radova Vizantološkog instituta

LITERATURA

ABRAMIĆ 1957

M. ABRAMIĆ, Die christliche Archäologie in Jugoslawien in den letzten zwanzig Jahren, Acta 5 CIAC, Città dell' Vaticano – Paris, 1957, 177-183.

ANĐELIĆ 1976

T. ANĐELIĆ, Kasnoantička bazilika u Cimu kod Mostara, GZM n. s. 29/1974, Sarajevo, 1976, 179-244.

ANĐELIĆ 1978

T. ANĐELIĆ, Kasnoantička dvojna bazilika (basilica geminata) u Žitomislčićima kod Mostara, GZM n. s. 32/1977, Sarajevo, 1978, 293-314.

ANĐELIĆ 1980

T. ANĐELIĆ, Neki objekti kasnoantičke sakralne arhitekture u okolini Mostara, Dolina rijeke Neretve od prehistorije do ranog srednjeg vijeka, Izdanje HAD-a 5, Split, 1980, 257-266.

ANĐELIĆ 1986

T. ANĐELIĆ, Ostava vizantijskog zlatnog novca iz Blatnice kod Čitluka u Hercegovini, Hercegovina 5, Mostar 1986, 19-22.

BASLER 1950

Đ. BASLER, Bazilike na Mogorjelu, Naše Starine 5, Sarajevo, 1950, 45-62.

BASLER 1972

Đ. BASLER, Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1972.

BELAMARIĆ i drugi 1994

J. BELAMARIĆ, R. BUŽANČIĆ, D. DOMANČIĆ, J. JELIČIĆ-RADONIĆ, V. KOVAČIĆ, Ranokršćanski spomenici otoka Brača, Split, 1994.

BOJANOVSKI 1977

I. BOJANOVSKI, Prilozi za topografiju rimskih i predrimskih komunikacija i naselja u rimskoj provinciji Dalmaciji, s posebnim obzirom na područje Bosne i Hercegovine, Godišnjak ANUBiH 15, Centar za balkanološka ispitivanja 13, Sarajevo, 1977, 83-152.

BULIĆ 1902

F. BULIĆ, Ripostigli dell ornato muliebre di Urbica e di suo marito trovato a Narona (Vid di Metković), BASD 25, Split, 1902, 197-212.

BULIĆ 1906

F. BULIĆ, Un frammento di bassorilievo reppresentante il calice eucaristico trovato nella 1904. a Narona (Vid di Metković), BASD 29, Split, 1906, 39-45.

BUŠKARIOL 1989

F. BUŠKARIOL, Prinosi kasnoantičkoj sakralnoj topografiji Narone, Lihnid 7, Ohrid, 1989, 147-164.

CAMBI 1976

N. CAMBI, Neki problemi starokršćanske arhitekture na istočnoj jadranskoj obali, Mat SADJ 12, Zadar 1976, 239-282.

CAMBI 1980

N. CAMBI, Antička Narona – urbanistička topografija i kulturni profil grada, Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka, Izdanje HAD-a 5, Split, 1980, 127-153.

CAMBI 1985

N. CAMBI, Arhitektura Narone i njezina teritorija u kasnoj antici, RFFZd 24 (11), 1984-1985, Zadar 1985, 33-59.

CAMBI 1989

N. CAMBI, Nuove scoperte di archeologia cristiana in Dalmazia, Acta 11 CIAC, 3, Città del Vaticano, 1989, 2389-2440.

CHEVALIER 1995

P. CHEVALIER, Ecclesiae Dalmatiae (Recherches archéologiques franco-croates à Salone, dir. par N. Duval et E. Marin), Tome 1 – Catalogue, Rome-Split, 1995.

CHEVALIER 1995a

P. CHEVALIER, Ecclesiae Dalmatiae (Recherches archéologiques franco-croates à Salone, dir. par N. Duval et E. Marin), Tome 2 – Illustrations et conclusions, Rome-Split, 1995.

FISKOVIĆ 1983

C. FISKOVIĆ, Ranokršćanska memorija i groblje na Majsanu, SHP, 3, 13, Split 1983, 65-80.

FISKOVIĆ 1971

I. FISKOVIĆ, Ranokršćanske crkve na Sutvari, Gubaveu i Lučnjaku kraj Majsana u Pelješkom kanalu, VAHD 65-67, 1963-1965, Split 1971, 141-168.

FISKOVIĆ 1980

I. FISKOVIĆ, O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja, Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka, Izdanje HAD-a 5, Split, 1980, 213-256.

FISKOVIĆ 1998

I. FISKOVIĆ, Late antique buildings in Polače on the island of Mljet, Acta 13. CIAC, 3, Città del Vaticano – Split, 1998, 273-286.

JELIČIĆ 1994

J. JELIČIĆ-RADONIĆ i suradnici, Gata. Crkva Justinijanova doba, Split, 1994.

KRAUTHEIMER 1986

R. KRAUTHEIMER, Early Christian and Byzantine architecture, Fourth edition, Yale University Press, 1986.

MARCONI 1936

P. MARCONI, Antichità di Lágosta, Estratto dal Bull. della Comm. Arch. Com. (62), 1934, Roma, 1936.

MARIJANOVIĆ 1990

I. MARIJANOVIĆ, Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini, GZM n. s. 45, Sarajevo, 1990, 109-136.

MARIN 2002

E. MARIN i suradnici, Erešove Bare, Posebni otisak VAHD 94, Split, 2002.

MARIN-MAYER-PACI-RODA 1999

E. MARIN, M. MAYER, G. PACI, I. RODA, Corpus inscriptionum Naronitanarum - 1, Erešova kula - Vid, Macerata-Split, 1999.

MAROVIĆ 1988

I. MAROVIĆ, A hoard of Byzantine gold coins from Naron, Studia numismatica Labacensia (Mélanges Jeločnik), Ljubljana, 1988, 295-316.

MIGOTTI 1991

B. MIGOTTI, Dekorativna ranokršćanska plastika jaderskog i salonitanskog područja. Temeljne osobine i međusobne razlike, Diadora 13, Zadar, 1991, 291-312.

MIGOTTI 1992

B. MIGOTTI, Dalmacija na razmeđu istoka i zapada u svijetlu međusobnog odnosa jaderske i salonitanske ranokršćanske crkve, VAMZ, 3. s., 24-25, Zagreb, 1992, 163-182.

MIGOTTI 1995

B. MIGOTTI, «Sol iustitiae Christus est». (Origenes). Odrzi solarne kristologije na ranokršćanskoj građi iz sjeverne Hrvatske, Diadora 16-17, 1994/1995, Zadar, 1995, 263-292.

MIRNIK 1982

I. MIRNIK, Ostava bizantskog novca s Majsana, Numizmatičar 5, Beograd, 1982, 141-146.

NIKIĆ 1985

A. NIKIĆ, Muzej Franjevačkog samostana Humac, 100 godina muzeja na Humcu (1884-1984), Zbornik radova, Ljubuški, 1985, 7-15.

NIKOLAJEVIĆ 1974

I. NIKOLAJEVIĆ, O poreklu «orijentalnih» uticaja u ranohrišćanskoj umetnosti u Dalmaciji, ZFF u Beogradu, 12/1, 1974, 125-137.

NIKOLAJEVIĆ 1975

I. NIKOLAJEVIĆ, Skulpture iz Predela u Bosni, ZRVI 16, Beograd, 1975, 191-202.

PAŠKVALIN 1961

V. PAŠKVALIN, Rimski nadgrobnji spomenik iz Borasa, GZM n. s. 15-16, 1960-1961, Sarajevo, 1961, 325-327.

RADIMSKY 1892

V. RADIMSKY, Crkvena razvalina kod Dabravine u kotaru visočkom u Bosni, GZM 4, Sarajevo, 1892, 372-387.

Salona 1

SALONA 1, Catalogue de la sculpture architecturale paléochrétiénne de Salone, éd. N. Duval, C. Metzger et E. Marin, Rome – Split, 1994.

SERGEJEVSKI 1954

D. SERGEJEVSKI, Staro-hrišćanska bazilika u Klobuku, GZM n. s. 9, 1954, 189-210.

SERGEJEVSKI 1956

D. SERGEJEVSKI, Bazilika u Dabravini, GZM n. s. 11, Posebno izdanje, Sarajevo, 1956, 1-49.

SERGEJEVSKI 1959

D. SERGEJEVSKI, Bazilike u Nerezima i Docu, GZM n. s. 14, Sarajevo, 1959, 163-173, 168-171.

SERGEJEVSKI 1961

D. SERGEJEVSKI, Bazilika u Mokrom, GZM n. s. 15-16, 1960-1961, Sarajevo, 1961, 211-228.

SKARIĆ 1923

V. SKARIĆ, Iz rimske prošlosti, GZM 35, Sarajevo 1923, 81-84.

SKARIĆ 1932

V. SKARIĆ, Altertümer von Gradac in der Lepenica (Bosnien), GZM 44/2, Sarajevo 1932, 1-21.

ŠILJEG 2003

B. ŠILJEG, Neki antički lokaliteti naronitanskog agera, Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, Izdanja HAD-a 22, Zagreb, 2003, 267-276.

TRUHELKA 1893

Č. TRUHELKA, Rimske iskopine u Vitini, GZM 5, Sarajevo, 1893, 673-678.

TRUHELKA 1931

Č. TRUHELKA, Starokršćanska arheologija, Zagreb, 1931.

VEŽIĆ 1990

P. VEŽIĆ, Klesarska radionica u kasnoantičkom Zadru, Biogradski zbornik 1, 1990, 247-262.

VEŽIĆ 1999

P. VEŽIĆ, Ulomak ranokršćanskog pilastra u Podaci, Makarsko primorje 4, Makarska, 1999, 15-18.

VUČIĆ 2003

J. VUČIĆ, Ranokršćanska kamena plastika Narone, Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, Izdanja HAD-a 22, Zagreb, 2003, 199-214.

VUČIĆ 2003a

J. VUČIĆ, Naronitanske radionice starokršćanske arhitektonske skulpture, Diadora 21 (u tisku).

THE EARLY CHRISTIAN ARCHITECTURAL DECORATION FROM THE MUSEUM OF
THE FRANCISCAN MONASTERY AT HUMAC

(S u m m a r y)

The Museum of the Franciscan Monastery at Humac, founded in 1884, is the oldest institution of the kind in Bosnia and Herzegovina. The museum collection has been altered and rearranged a few times. It is now on display in the cellar rooms of the Monastery. Apart from the interesting exhibits ranging from the prehistoric times to the middle ages, the permanent archaeological collection contains a few finds belonging to the Early Christian architectural decoration. According to tradition all the finds were excavated at the *Šipkova glavica* site, where Ć. Truhelka researched an Early Christian church at the end of the 19th c. when he excavated a window colonette. The number of the finds raises the issue of how they could have been placed in such a small church. There are two possible solutions to the question: the first is that the researched church was only one of the annexes of a larger church, and the second possibility is that a part of the finds belonged to the larger church that was researched by D. Sergejevski, and is situated 500 metres away from the *Šipkova glavica*.

Five of the finds belong to the group of window colonettes decorated on both narrow sides with shallow pilasters that rest on either a simple or complex base and end up in capitals (Fig. 1). A colonette excavated in *Docì* during the research in the church at the *Šipkova glavica* site also belongs to these finds, and is now kept in *Zemaljski Muzej*, a museum in Sarajevo.

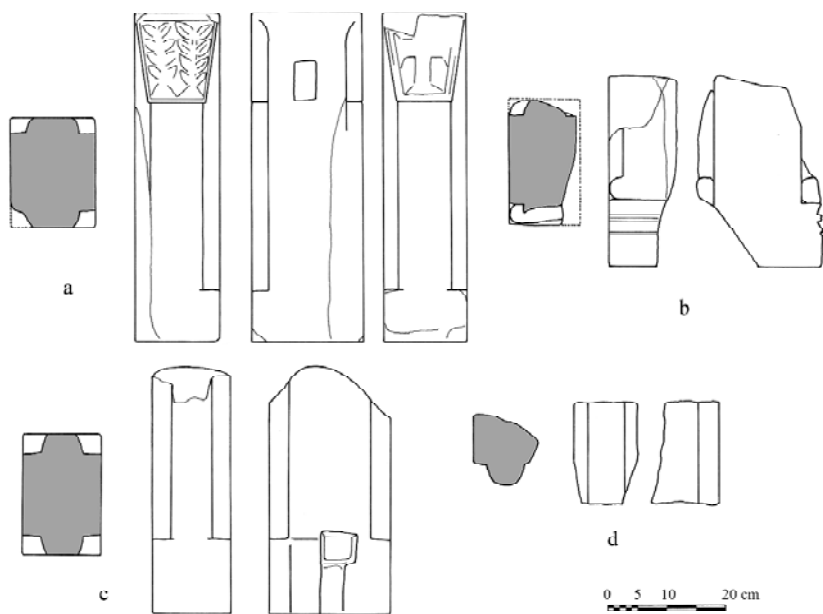
Fragments of window colonettes excavated in Naronia have the same characteristics of make (Fig. 2). Unlike Salona, where less than a third of the window colonettes are decorated with half-columns and most of the excavated ones belong to the simple square colonettes, in Naronia not one square colonette has been found so far. As Naronia has not been completely researched, such finds may be found later in the future, however, this will not change the idea about Naronian workshops producing colonettes decorated with pilasters.

There is a similarity between the colonettes from the Museum of the Franciscan Monastery at Humac and the ones found in Cim, Lepenica, Dabravina, Bačina, and Grabovac near Omiš. A colonette from the basilica at Mokri might belong to the same group.

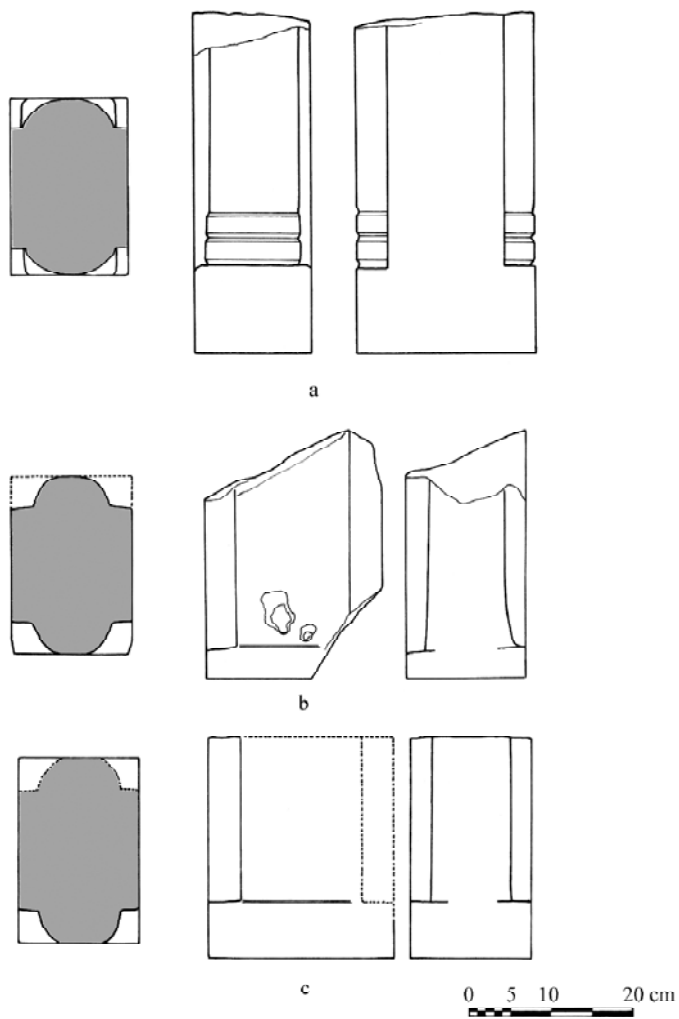
The other five finds are either completely or only partly preserved imposts of window boxes. The narrow sides of the imposts are decorated with the motifs made in the bas relief technique. According to the way of make, first of all according to the fact that the decoration is set within a frame, the imposts are the product of Naronian workshops.

The imposts and colonettes from the Museum at Humac significantly raise the number of the known finds of the kind, and also add to the knowledge of the repertoire of decorative motifs of Naronian workshops that made architectural decoration. Although the walls of the excavated churches are mainly preserved just above the height of the footing, numerous finds of the elements of window boxes prove that the walls of the great number of churches of the Naronian area had openings in multipart windows. The main characteristic of the Naronian multipart window is window colonette decorated on two narrow sides with pilasters resting on the base and ending up in capitals, and a richly decorated impost above. Colonettes decorated on both narrow sides with pilasters are typical of the churches built in the course of the 5th century in the area of Greece and on the coastline of Asia Minor.

So far the finds from the Museum at Humac as well as the whole group of related finds seem to have been made in the course of the 6th century. Dating certain finds of window elements from the Naronitan workshops into the 7th century does not seem justifiable, particularly because of the frequent coin hoards from that period in the Naronitan area. The elements of window boxes from the Museum at Humac belong to another group of architectural decoration of Naronitan workshops. In these finds and the ones previously published the dominant decoration of Naronitan workshops are motifs of palm trees, animals, vine, acanthus leaves and rosettes, olive twig and kantharos. The high number of the finds indicates that the area was relatively densely populated and the community economically stable in the Naronitan area in the 6th century.

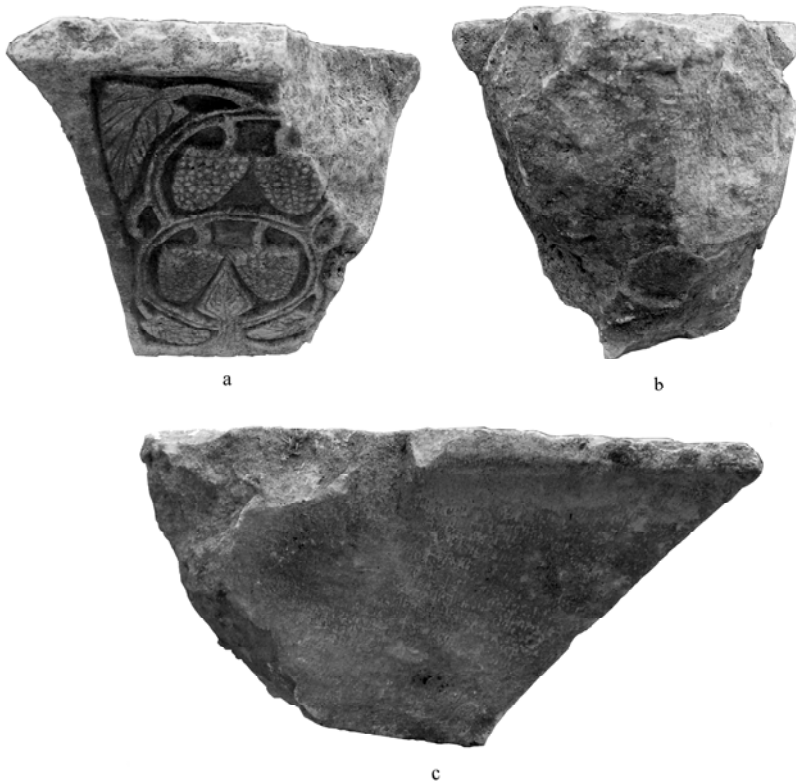
Sl. 1. Prozorski stupci iz Muzeja franjevačkog samostana na Humcu

Sl. 2. Prozorski stupci iz Narone: a) stupač iz nogostupa Mate Sutona, b) stupač iz suhozida Pave Taslaka, c) stupač iz stare kuće Joze Vučiča (Gobe)

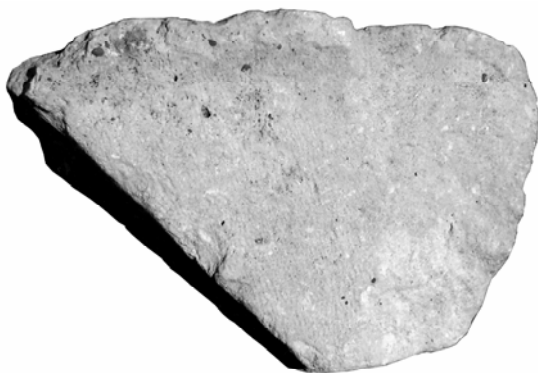
Sl. 3. Impost kat. 1

Sl. 4. Impost kat. 2

a

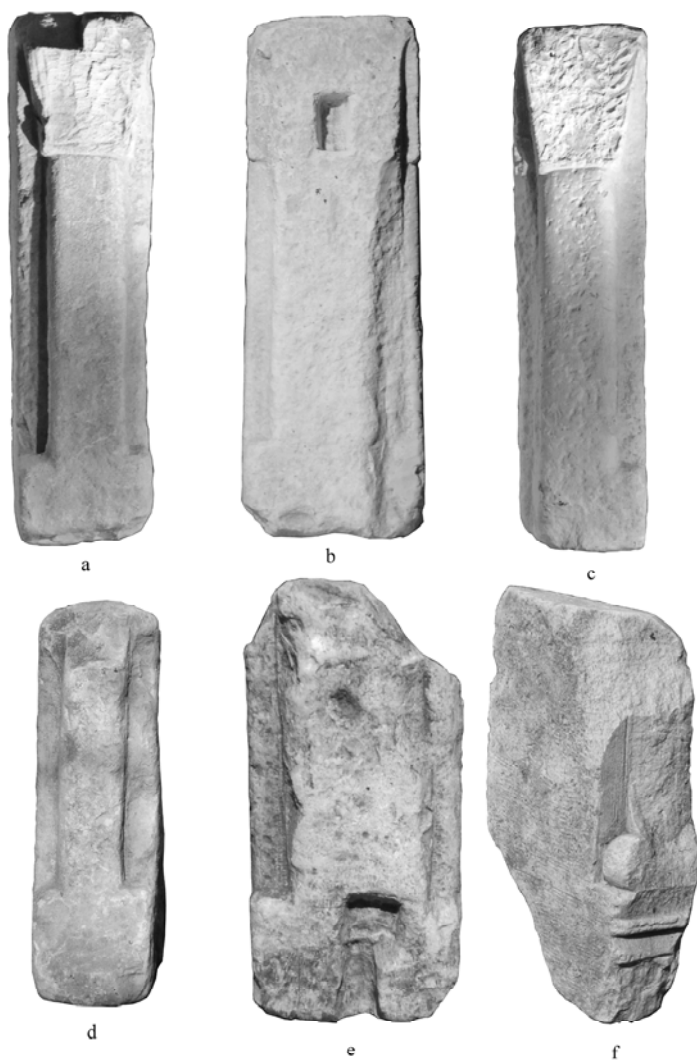

b

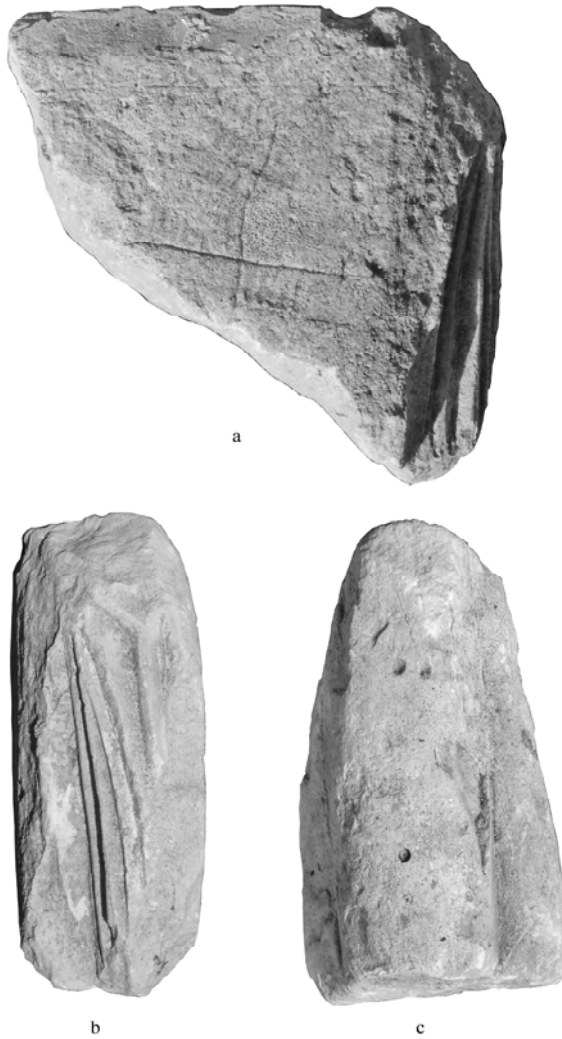
Sl. 5. Impost kat. 3

Sl. 6. a) i b) *Impost kat. 4*, c) *impost kat. 5*

Sl. 7. a), b) i c) Stupac kat. 6, d) i e) stupac kat. 7, f) stupac kat. 8

Sl. 8. a) i b) Stupac kat. 9, c) stupac 10